

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ

CRIMINOLOGY CHARACTERISTICS OF CYBERCRIME

Продан Т.В., к.ю.н., доцент,
асистент кафедри кримінального права

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

У статті автором проаналізовано кримінологічну характеристику кіберзлочинності. Кіберзлочинці мають доступ до значної кількості можливостей, і тенденція до збільшення кількості кіберзлочинів представляє загрозу не лише для розвитку інформаційного суспільства, але й для національної та міжнародної безпеки загалом. Досліджено політико-правові, організаційно-управлінські та культурно-психологічні криміногенні фактори кіберзлочинності. Встановлено, що детермінаційний комплекс обумовлений роллю кіберпростору як середовища формування особистості кіберзлочинця. Визначено, що в переважній більшості кіберзлочинцями є працездатні особи, але такі, що не працюють та не навчаються, неодружені, віком від 18 до 28 років. Зазначено, що у структурі морально-психологічних властивостей кіберзлочинців переважають: порушення емоційно-вольової сфери, авантюризм, правовий нігілізм та корисливість. Проаналізовано якісні та кількісні показники даного виду злочинності. Аргументується, що спостерігається швидкий темп зростання кіберзлочинності за період 2020–2022 років (+36,7% станом на 2022 рік). Визначено, що даний вид злочинності характеризується високим рівнем латентності. На латентність даного негативного явища вказують такі чинники як: негативна поведінка жертв кіберзлочинів або очевидців кримінально протиправних діянь; недоліки в роботі правоохоронних органів щодо реагування на звернення та повідомлення про кіберзлочини; високотехнологічність вчинення кіберзлочинів, що перебуває на межі різних сфер життєдіяльності. Встановлено, що спостерігається негативна тенденція – як збільшення кількості кримінально протиправних діянь у структурі кіберзлочинності, передбачених ст. 361-1 та ст. 362 КК України, так і збільшення питомої ваги даного виду злочинності у загальній структурі всієї злочинності. Зроблено висновок, про те, що розвиток кібербезпеки є надзвичайно важливим для України стосовно вироблення шляхів протидії кіберзлочинності. Взаємодія між всіма державними органами та громадськими організаціями у даній сфері, а також здійснюване належне кримінологічне дослідження сприятиме ефективному подоланню латентності та зниженню рівня кримінально протиправних посягань у даній сфері.

Ключові слова: кіберзлочинність, характеристика кіберзлочинності, стан кіберзлочинності, особа кіберзлочинця, детермінанти кіберзлочинності.

In the article, the author analyzed the criminological characteristics of cybercrime. Cybercriminals have access to a large number of opportunities, and the trend of increasing the number of cybercrimes poses a threat not only to the development of the information society, but also to national and international security in general. The political-legal, organizational-management and cultural-psychological criminogenic factors of cybercrime are studied. It has been established that the deterministic complex is due to the role of cyberspace as an environment for the formation of a cybercriminal's personality. It was determined that the vast majority of cybercriminals are able-bodied people, but those who do not work or study, are unmarried, aged 18 to 28. It is noted that in the structure of moral and psychological properties of cybercriminals, the following prevail: violations of the emotional and volitional sphere, adventurism, legal nihilism and self-interest. Qualitative and quantitative indicators of this type of crime were analyzed. It is argued that there is a rapid growth rate of cybercrime for the period 2020-2022. It was determined that this type of crime is characterized by a high level of latency. It was established that a negative trend is observed – as an increase in the number of criminally illegal acts in the structure of cybercrime and as well as an increase in the specific weight of this type of crime in the general structure of all crime. It was concluded that the development of cyber security is extremely important for Ukraine in terms of developing ways to counter cybercrime. Interaction between all state bodies and public organizations in this area, as well as a proper criminological study, will contribute to effectively overcoming latency and reducing the level of criminal offenses in this area.

Key words: cybercrime, characteristics of cybercrime, state of cybercrime, identity of cybercriminal, determinants of cybercrime.

Постановка проблеми. За останні роки швидкий розвиток та поширення інформаційних технологій, які використовуються майже у всіх сферах життєдіяльності людини, зробили передачу інформації набагато простішою, завдяки використанню телекомунікаційних мереж. Проте, цей розвиток створив нову низку проблем, пов'язаних із створенням безпечних умов використання кіберпростору. Це зробило сферу кіберпростору досить привабливою для злочинців, оскільки це відкрило їм нові можливості. Кіберзлочинці мають доступ до значної кількості можливостей, і тенденція до збільшення кількості кіберзлочинів представляє загрозу не лише для розвитку інформаційного суспільства, але й для національної та міжнародної безпеки загалом. Статистичні дані Генеральної прокуратури України свідчать про швидкий ріст кіберзлочинності з кожним роком. А тому, доцільним буде розглянути актуальні питання кримінологічної характеристики кіберзлочинності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, які пов'язані з кримінологічною характеристикою кіберзлочинності досліджували такі вчені як: О.М. Джуца, О.Ю. Іванченко, О.М. Литвинов, Д.М. Тичина, І.О. Харитоненко, В.В. Черней та інші.

Метою статті є дослідження кримінологічної характеристики кіберзлочинності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кіберзлочинність – складова злочинності, що підкоряється її

загальним змінам та закономірностям. Поняття кіберзлочинності досить у вузькому розумінні визначено у Законі України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України». Так, відповідно даний закон визначає кіберзлочин як: «суспільно небезпечне винне діяння у кіберпросторі та/або з його використанням, відповідальність за яке передбачена законом України про кримінальну відповідальність та/або яке визнано злочином міжнародними договорами України, а кіберзлочинність як сукупність кіберзлочинів» [4]. На нашу думку, необхідно дати визначення, яке буде розкривати його кримінологічну сутність. А тому, під кіберзлочинністю варто розуміти негативний, соціально-правовий феномен, що являє цілісну сукупність суспільно небезпечних посягань у кіберпросторі та/або з його використанням, що вчинені на певній території за відповідний період часу.

До основних ознак кіберзлочинності можна віднести: по-перше, кіберзлочини є неперсоніфікованими та анонімними; по-друге, вони вчиняються у кіберпросторі; по-третє, віддаленість кіберзлочинів, тобто жертву та кіберзлочинця можуть розділяти тисячі кілометрів; по-четверте, кіберзлочинність характеризується високим рівнем латентності; по-п'яте, наявність відповідного рівня знань та навиків у даній сфері [5, с. 402].

Детермінаційний комплекс кіберзлочинності передбачає широкий спектр суспільних протиріч політико-правового, організаційно-управлінського та культурно-

психологічного характеру. Так, фактори, які визначають кіберзлочинність з політико-правової точки зору, включають: розбіжності урядів різних країн щодо інформаційної політики та прав людини в кіберпросторі; відсутність політичної волі для належного правового регулювання відносин в галузі інформаційної безпеки, щоб запобігти зростаючим кіберзагрозам як в межах країни, так і за її межами, включаючи кримінально протиправним.

Організаційно-управлінські фактори, які призводять до кіберзлочинності, включають недоліки соціального контролю, що проявляються у неврахуванні користувачами різних рівнів вимог до інформаційної безпеки, проблеми з фінансовим та науковим забезпеченням її функціонування; дефекти в системі організації та практичного забезпечення технічного захисту комп'ютерних мереж як найбільш вразливого елемента в сучасному технологічному суспільстві; низький рівень підготовки правоохоронних органів щодо протидії кіберзлочинності; нестача кваліфікованих кадрів, ефективного науково-методичного супроводження практики виявлення, розкриття та розслідування кіберзлочинів тощо.

Культурно-психологічні причини кіберзлочинності пов'язані з активністю громадян у віртуальному просторі, де деякі групи осіб мають ціннісний та світоглядний вакуум, відчуження від суспільних відносин та знецінення їх значення.

Досить важливим елементом кримінологічної характеристики є вивчення особи кіберзлочинця. Так, вивчення кіберзлочинця дозволить виокремити низку властивостей за допомогою яких можна сформувати портрет кіберзлочинця, який в подальшому може бути використаний для ефективної протидії кіберзлочинності.

Відповідно до статистичних даних Генеральної прокуратури України за період 2020–2022 років встановлено, що в переважній більшості кіберзлочинці – це працездатні особи, але такі, що не працюють та не навчаються (57%). За сімейним станом – це неодружені (76%) або одружені, але такі, що з родиною не проживають (19%). За статтю в абсолютній більшості кіберзлочинцями є чоловіки (91%), віком 18–28 років (85%), громадяни України (95,5%), які мають базову середню та професійну середню освіту (77%). Розподіл засуджених за вчинення кіберзлочинів за родом їх занять показав, що першою за поширеністю після працездатних непрацюючих осіб є група службовців, на частку яких припадає 19%. Другою – робітники (15%) та приватні підприємці (11,4%). На третьому місці за поширеністю перебувають особи, які навчаються – 8,4%. На четвертому – працівники господарських товариств (5%) [1].

У структурі морально-психологічних властивостей кіберзлочинців переважають: порушення емоційно-вольової сфери, авантюризм, правовий нігілізм, викривлена система життєвих цінностей, виражений цинізм, корисливість.

При дослідженні кіберзлочинності в Україні важливо відзначити, що так само, як і будь-яке інше негативне та соціальне явище, її можна проаналізувати за допомогою

визначених критеріїв, що відображають якісні та кількісні характеристики. Проаналізувати дане негативне явище можна через такі показники кіберзлочинності як: рівень, динаміка, коефіцієнт, структура тощо.

З огляду даних статистичної звітності Генеральної прокуратури України простежується, що рівень кіберзлочинності протягом 2020–2022 років є досить значним. А саме, протягом аналізованого періоду спостерігається зростання даного виду злочинності з 2498 до 3415 зареєстрованих кіберзлочинів, що на 36,7% більше порівняно з показником 2020 року. В цілому, це свідчить про суттєве збільшення, а саме – на 32,5% порівняно з 2020 роком та – на 3,2% порівняно з 2021 роком, кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень (табл. 1) [1]. Виходячи з цього, ми робимо висновок, що простежується негативна тенденція, а саме зростання кількості кримінальних правопорушень у даній сфері.

Таблиця 1

Рівень та динаміка кіберзлочинності за період 2020–2022 рр.

Роки	2020	2021	2022
Всього зареєстровано кіберзлочинів	2498	3310	3415
Динаміка кіберзлочинів у % до попереднього року	–	+32,5%	+3,2%

На нашу думку, рівень кіберзлочинності, який аналізується протягом 2020–2022 років не повною мірою відображає стан даного явища, оскільки даний вид злочинності характеризується досить високим рівнем латентності. Так, на латентність даного явища вказують такі чинники як: негативна поведінка жертв кіберзлочинів або очевидців; недоліки в роботі правоохоронних органів щодо реагування на звернення та повідомлення про кіберзлочини; високотехнологічність вчинення кіберзлочинів, що перебуває на межі різних сфер життєдіяльності. Наявність таких факторів латентності свідчить про те, що кіберзлочинність становить серйозну загрозу для суспільства, оскільки відкриває нові можливості для злочинного світу у віртуальному просторі.

Більш точно простежити сучасний стан кіберзлочинності можна шляхом аналізу зміни коефіцієнтів кіберкримінальних правопорушень у розрахунку на 100 тисяч всього наявного населення (рис. 2) [1, 2].

В результаті аналізу отриманих даних ми простежуємо, що кіберзлочинність протягом досліджуваного періоду найменш інтенсивною була у 2020 році (5,9), а найбільш інтенсивною була у 2022 році та становила 8,3. З наведених даних, ми можемо зробити висновок, що коефіцієнт кіберзлочинності у 2022 році був на 5% більшим порівняно з 2021 роком. Також, ми простежуємо, що коефіцієнт кіберзлочинності у 2022 році порівняно із початком досліджуваного періоду суттєво зріс.

Досліджуючи структуру кіберзлочинності протягом 2020–2022 років (табл. 2), ми простежуємо, що найбільше

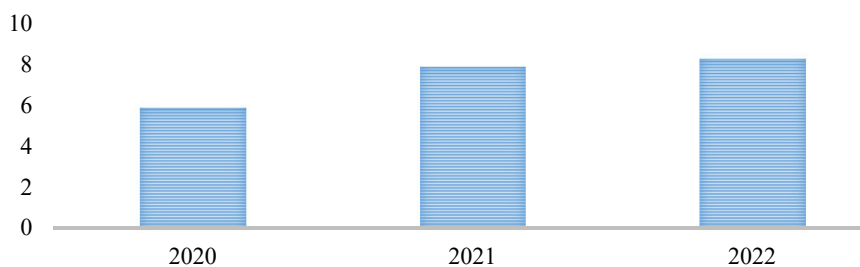

Рис. 2 Коефіцієнт кіберзлочинності на 100 тисяч населення за період 2020–2022 рр.

Структура кіберзлочинності за період 2020–2022 рр.

Роки	2020	2021	2022
Ст. 361 КК України: «Несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж» (%)	47,5%	50,7%	41%
Ст. 361-1 КК України: «Створення з метою протиправного використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збуту» (%)	4,5%	1%	8,2%
Ст. 361-2 КК України: «Несанкціоновані збут або розповсюдження інформації з обмеженим доступом, яка зберігається в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або на носіях такої інформації» (%)	5,2%	4,3%	1,7%
Ст. 362 КК України: «Несанкціоновані дії з інформацією, яка обробляється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї» (%)	42%	43,5%	48,8%
Ст. 363 КК України: «Порушення правил експлуатації електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку або порядку чи правил захисту інформації, яка в них оброблюється» (%)	0,6%	0,4%	0,1%
Ст. 363-1 КК України: «Перешкоджання роботі електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку шляхом масового розповсюдження повідомлень електрозв'язку» (%)	0,2%	0,1%	0,2%

вчинялися кримінальні правопорушення, передбачені ст. 361 та ст. 362 КК України [1, 3].

Частка даних видів кримінальних правопорушень була найбільшою протягом всього аналізованого періоду, але їх питома вага постійно змінювалася. Так, у 2020 році їх частка складала 47,5% (ст. 361 КК України) та 42% (ст. 362 КК України), в наступні роки постійно зростала та лише в останній рік розглядуваного періоду кримінально протиправне діяння, яке передбачене ст. 361 КК України зменшилося до 41%, а діяння, що передбачене ст. 362 КК України надалі зросло та становило у 2022 році 48,8% відповідно. Водночас, з огляду отриманих даних ми можемо зробити висновок, що суттєво зменшилась питома вага кримінально протиправних діянь, яка передбачена ст. 361-2 КК України. Так, їх частка зменшилась з 5,2% у 2020 році до 1,7% у 2022 році відповідно. До того ж, варто зазначити, що у структурі кіберзлочинності найменш чисельною є частка кримінальних правопорушень, передбачена ст. 363-1 КК України. Частка даного кримінально протиправного діяння як у 2020 році, так і у 2022 році залишилась на одному і тому ж рівні та становила 0,2%.

Відповідно, аналізуючи зміни в структурі кіберзлочинності протягом 2020–2022 років ми простежуємо дві тенденції: негативну та позитивну. Негативна тенденція, яка полягає у збільшенні кількості кримінально протиправних діянь, передбачених ст. 361-1 та ст. 362 КК України та позитивна тенденція – зменшення кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень, передбачених ст. 361 та ст. 361-2 КК України.

Водночас, аналізуючи частку кіберзлочинності у загальній структурі злочинності варто зазначити, що вона є незначною. Про те, це зовсім не означає, що даний вид злочинності не є суспільно небезпечним. Зокрема, у 2020 році у загальній структурі злочинності питома вага кіберзлочинності становила 0,7%, у 2021 році частка скла-

дала 1%, а у 2022 році вже склала 1,2%. Загалом, простежується негативна тенденція, оскільки кіберзлочинність набирає обертів і у зв'язку з цим, стає все більш суспільно небезпечним явищем.

Висновки. Підбиваючи підсумок викладеного, слід зазначити, що комплексний аналіз кримінологічної характеристики кіберзлочинності є досить актуальним, оскільки таке дослідження є підґрунтям для подальшого розроблення шляхів протидії даному явищу. Детермінаційний комплекс обумовлений роллю кіберпростору як середовища формування особистості кіберзлочинця. Специфічність криміногенних факторів кіберзлочинності свідчить про відставання можливостей правоохоронних органів від сучасного рівня програмного забезпечення та технологічного прогресу. Характеристика особи кіберзлочинця виявила, що в переважній більшості – це працездатні особи, але такі, що не працюють та не навчаються, неодружені, віком від 18 до 28 років. Сучасна кримінологічна картина свідчить про те, що спостерігається швидкий темп зростання кіберзлочинності (+36,7%). До того ж, мало місце й збільшення коефіцієнта даного виду злочинності. Спостерігається й негативна тенденція – як збільшення кількості кримінально протиправних діянь у структурі кіберзлочинності, передбачених ст. 361-1 та ст. 362 КК України, так і збільшення питомих ваги даного виду злочинності у загальній структурі всієї злочинності.

У зв'язку з вищевказаним впливає, що розвиток кібербезпеки є надзвичайно важливим для України стосовно вироблення шляхів протидії кіберзлочинності. Взаємодія між всіма державними органами та громадськими організаціями у даній сфері, а також здійснюване належне кримінологічне дослідження сприятиме ефективному подоланню латентності та зниженню рівня кримінально протиправних посягань у даній сфері.

ЛІТЕРАТУРА

1. Генеральна прокуратура України. URL: <https://www.gp.gov.ua/> (дата звернення: 23.03.2023).
2. Державний комітет статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 23.03.2023).
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 24.03.2023).
4. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України. Закон України від 5 жовтня 2017 року. № 2163-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (дата звернення: 24.03.2023).
5. Харитоненко І.О. Феномен кіберзлочинності в сучасній кримінологічній теорії. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 4. С. 401–404.